

ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Анотація. У статті розглядається сутність компетентнісного підходу до підготовки фахівців у вищій школі, розкриваються зміст та структура моделі майбутнього магістра, послідовність дій викладачів щодо організації навчання на компетентнісній основі.

Ключові слова: компетентнісний підхід, вищий навчальний заклад, вища школа, компетентнісна модель випускника, компетенції, впровадження, навчальний процес.

Аннотация. В статье рассматривается сущность компетентностного подхода к подготовке профессионалов в высшей школе, раскрываются содержание и структура модели будущего магистра, последовательность действий преподавателей по организации обучения на компетентностной основе.

Ключевые слова: компетентностный подход, высшее учебное заведение, высшая школа, компетентностная модель выпускника, компетенции, внедрение, учебный процесс.

Annotation. The article deals with the essence of competence-based approach to preparing professionals in higher education, reveals the content and structure of the model of the future master sequence of activities teachers to provide training on the basis of competence.

Keywords: competence approach, university, high school, competence model of graduate, competence, the introduction of the teaching process.

Постановка проблеми. Традиційний підхід до підготовки фахівців у вищій школі, суть якого полягає у формуванні знань, умінь і навичок, прийшов у протиріччя до вимог європейського освітнього простору, в який інтегрується освітня система України.

Звична для нас парадигма освіти – ЗУН (знання, уміння, навички) реалізується в традиційній (роз'яснювально-ілюстративній) системі навчання. Вона орієнтована на засвоєння студентами предметних, рознесених по багатьох навчальних дисциплінах знань, умінь та навичок.

Згідно з принципами Болонського процесу, замість парадигми освіти ЗУН пропонується використовувати принципово нову парадигму вищої освіти СВЕ (Competence – based education), основу на формуванні у студентів певних компетенцій та діагностуванні рівня компетентностей фахівців-випускників ВНЗ як результату вищої освіти.

Зазначене відповідає принципам Болонського процесу, які спрямовані на формування єдиного європейського простору вищої освіти і створення

загальноєвропейської системи забезпечення якості вищої освіти. У цій системі результат вищої освіти пропонується оцінювати *рівнем компетентності фахівця* – випускника ВНЗ [2; 3; 6].

У діючому нині Законі України «Про вищу освіту» зазначено, що “якість вищої освіти – це сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства”. У зв’язку з цим висувається завдання забезпечення освітою більш повного, особистісного і соціально орієнтованого результату освітньої діяльності того, хто навчається.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання компетентнісного підходу до організації навчання у вищій школі розглядалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Зокрема, основи сучасної дидактики вищої школи досліджує Г. Атанов [1]; компетентнісну модель освітньої програми – В. Болотов [2]. Розгляду змісту, структури, формування компетентності майбутніх фахівців присвячені праці І. Драч [3], Г. Єльнікової [4; 13], І. Зимньої [6], О. Овчарук [8], В. Маслова [13], А. Хуторського [14], ін. Сутність педагогіки вищої школи та організації навчального процесу в педагогічних університетах розкриваються в працях А. Кузьмінського [10], О. Мороза [11]. Освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) магістра за спеціальністю «Педагогіка вищої школи» кваліфікації “Викладач університетів та вищих навчальних закладів” подається в офіційному виданні «Галузевий стандарт вищої освіти України» [12]. Проте питання впровадження компетентнісного підходу в навчальний процес вищого навчального закладу недостатньо розкриті в науковій літературі.

Метою поданої статті є розгляд сутності компетентнісного підходу до підготовки фахівців у вищій школі. **Завданнями** – визначення проблеми дослідження; розкриття змісту та структури компетентнісної моделі майбутнього викладача вищої школи; визначення послідовності дій науково-педагогічних працівників щодо впровадження компетентнісного підходу у навчальний процес вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи компетентнісний підхід, будемо виходити з таких положень:

- підготовлений фахівець володіє професійною компетентністю;
- професійна компетентність складається з певних компетентностей і є результатом опанування відповідними компетенціями;
- компетентність – це поняття, яке стосується людини, розкриває аспекти її поведінки і забезпечує професійно якісне виконання роботи.
- компетенція – це поняття, яке стосується роботи, і характеризує сферу професійної діяльності
- Інтегративні утворення, що складаються із знань, умінь, особистісних якостей, у т.ч. ставлення до роботи, досвіду, об'єктивно необхідних для ефективної діяльності в заданій предметній області, продукують відповідні компетенції. Опановані працівником компетенції, набувають статусу його професійної/фахової компетентності[8].
- компетентність людини має вектор розвитку, що постійно розширюється, оскільки *людина є суб'єктом* спілкування, пізнання, праці й *проявляє себе* у системі ставлення до себе, до інших людей, до суспільства, до праці.

Згідно з документами Комісії європейських спільнот (Commission of the European Communities, 2005 р.), підсумкова компетентність фахівця містить когнітивну, функціональну та особистісну складові.

Крім того, компетентність фахівця має певну ієрархію компетентностей:

ключові (надфахові, або базові), опираються на діяльнісні процеси і виявляються в контексті структури діяльності людини; **загально-фахові**, належать до певної категорії – сукупності фахівців, професійна діяльність яких здійснюється на основі певного напрямку, наприклад, соціально-гуманітарний, економічний, психологічний, педагогічний тощо; **спеціально-фахові** – це часткові компетентності, яких набувають при підготовці за певними спеціальностями, а саме: менеджмент організацій; управління персоналом; загальна психологія, викладач психології; управління навчальним закладом, педагогіка вищої школи тощо[13].

Для впровадження компетентнісного підходу у навчальний процес ВНЗ необхідно:

1. Побудувати компетентнісну модель випускника (якщо навчання триває 1 рік). Прикладом може бути модель керівника вищого навчального закладу (УНЗ) (рис.1)[4] або науково-педагогічних працівників (ПВШ) (табл. 1).

КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ УПРАВЛІНЦЯ:					
МЕНЕДЖЕРСЬКА – 1. Планувальна; 2. Організаційна; 3. Мотиваційна; 4. Контрольна; 5. Рефлексивна.	СОЦІАЛЬНА – <u>Здатність до:</u> 6. продуктивної співпраці з різними соціальними групами; 7. праці в команді; 8. ефективно-гозастосування ситуативних стратегій спілкування ;	ЗАГАЛЬНО-КУЛЬТУРНА – <u>Здатність до:</u> 9. розвитку культури особистості; 10. застосування державної й іноземної мов; 11. використання особливостей культури різних народів для комунікації	ЗДОРОВ'Я-ЗБЕРІГАЮЧА – <u>Здатність до:</u> 12. збереження власного здоров'я; 13. застосування навичок здорового способу життя; 14. гармонізації фізичного, психічного та соціального здоров'я.	ІНФОРМАЦІЙНА – <u>Здатність до:</u> 15. використання інформаційно-комунікаційних технологій; 16. раціонального використання комп'ютера і комп'ютерних засобів; 17. побудови інформаційних моделей та їх дослідження засобами ІКТ.	ГРОМАДЯНСЬКА – 18. Соціально активна життєва позиція; 19. Здатність до захисту власних прав і свобод; 20. Готовність до виконання громадянських обов'язків.
ЗАГАЛЬНО-ФАХОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКА:					
ДОМІНУЮЧІ ФУНКЦІЇ 1. Проектувальна; 2. Організаційна; 3. Управлінська; 4. Самоменеджменту	ЗАГАЛЬНОУПРАВЛІНСЬКІ ДОМІНУЮЧІ ДІЇ – 5. Аналіз стану колективу; 6. Збір й обробка управлінської інформації; 7. Цілепокладання, планування, підготовка й прийняття рішень; 8. Доведення завдань до виконавців, їх мобілізація і мотивація; 9. Контроль і оцінювання результатів; 10. Проведення переговорів.	ЯКОСТІ КЕРІВНИКА, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ УСПІШНУ ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ – 11. Організаторські здібності; 12. здатність виявляти якості лідера; 13. Комунікативні здібності; 14. Добре розвинуті аналітичні здібності; 15. Здатність до абстрагування.	ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ КЕРІВНИКА – 16. Ерудованість; 17. Енергійність; 18. Зовнішня привабливість; 19. Впевненість у собі та прийнятих рішеннях; 20. Цілеспрямованість та дієвість; 21. Вимогливість та критичність; 22. Гнучкість та креативність; 23. Наявність розвинутої інтуїції, володіння адаптивним стилем керівництва; 24. Наявність почуття гумору.		
СПЕЦІАЛЬНО-ФАХОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКА ВНЗ III–IV РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ:					
БАЗОВІ – 1. Наявність науково-педагогічного досвіду; 2. Наявність і поповнення знань і умінь в галузі управління; 3. Наявність знань і умінь з фінансово-економічної діяльності.	ПРОЦЕСУАЛЬНІ – 4. Координація навчальної діяльності; 5. Координація наукової діяльності; 6. Кадрове забезпечення; 7. Фінансово-економічна діяльність; 8. Забезпечення соціального розвитку закладу.	РЕЗУЛЬТУЮЧІ – <u>Здатність скеровувати діяльність колективу на:</u> 9. Підвищення рівня навчально-методичної та виховної роботи у ВНЗ; 10. Підвищення рівня наукової роботи у ВНЗ; 11. Позитивна динаміка фінансово-економічного розвитку ВНЗ; 12. Позитивна динаміка соціального розвитку учасників освітнього процесу			

Рис.1 Компетентнісна модель керівника вищого навчального закладу

Компетентнісна модель науково-педагогічного працівника

Науково-педагогічний працівник			
№/№	Базові компетентності, які визначаються наступними компетенціями:	Загально-фахові компетентності	Спеціально-фахові компетентності
		визначаються компетенціями:	
1	Фахова	Когнітивні	Специфічні для кожної категорії науково-педагогічних працівників: когнітивні (предметні), функціональні-специфічні, особистісні-специфічні
2	Соціальна	Функціональні	
3	Загальнокультурна	Особистісні	
4	Здоров'язберігаюча		
5	Громадянська		
6.	Інформаційна		

Розкриваючи кожну групу компетентностей, можна зазначити наступне:

1) Базові компетентності визначаються такими компетенціями:

Фахова компетенція ґрунтується на здатності науково-педагогічного працівника здобувати знання, опанувати професійні уміння, виконувати певні функції в межах професійної діяльності (наприклад, мотиваційні, проектувальні, організаційні, конструктивні, дослідницькі, контрольні-аналітичні, рефлексивні тощо).

Соціальна компетенція передбачає здатність науково-педагогічного працівника до соціальної взаємодії та роботи в команді.

Загальнокультурна компетенція вимагає здатності дотримувати загальнокультурні норми поведінки, проявляти творчу ініціативу щодо розвитку культури соціуму.

Здоров'язберігаюча компетенція потребує готовності до здорового способу життя, збереження власного здоров'я та здоров'я оточуючих людей, дбале ставлення до природних ресурсів тощо.

Громадянська компетенція передбачає прояв здатності орієнтуватися в проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, а також захищати власні права і свободи, виконувати громадянські обов'язки.

Інформаційна компетенція вимагає прояву умінь використовувати інформаційно-комунікаційні технології для виконання професійних обов'язків із застосуванням комп'ютерної техніки.

Загально-фахові та спеціально-фахові компетенції моделюються на основі державних стандартів конкретних спеціальностей. Проте в кожній групі компетенцій розкриваються когнітивні, функціональні та особистісні складові здатності фахівця виконувати професійні функції. Саме ці узагальнені (з трьох основних граф, що зазначені у табл. 1) складові створюють основу побудови оцінювального інструментарію фахової компетентності випускника вищого навчального закладу.

2) **Загально-фахові** компетентності визначаються такими компетенціями [12]. **Когнітивні компетенції:**

– *базові* (здатність до спостереження, структурування, систематизації, класифікації інформаційного матеріалу, встановлення аналогій, зіставлення й протиставлення фактів і явищ, використання прийомів мислення: індукції, дедукції, абстрагування, конкретизації, аналізу, синтезу тощо);

– *методологічні* (спроможність визначення об'єкту та виокремлення предмету вивчення інформаційного масиву, виявлення загальних закономірностей, причин і наслідків, установа кількісного та якісного боків явища, визначення й усунення протиріч, характеристика конкретного на тлі загального, об'єктивно-реалістичний погляд на дійсність, розглядання явища з урахуванням умов його існування, визначення суттєвого тощо) [1].

Функціональні компетенції:

– *проектувальна* (здатність до: розроблення моделі, освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) випускника; визначення змісту освіти за певними напрямом підготовки або спеціальністю та освітньо-кваліфікаційним рівнем; визначення змісту навчання за певними напрямом підготовки або спеціальністю і освітньо-кваліфікаційним рівнем; проектування структурно-логічної схеми підготовки; проектування змісту навчання за дисципліною; проектування навчального плану; розроблення дидактичної задачі; конструювання предметних педагогічних тестів досягнень; формування дидактичної системи; самостійне визначення цілей та задач особистої діяльності);

– *організаційна* (спроможність до забезпечення сприятливого

психологічного клімату в педагогічному колективі; організації особистої діяльності як складової колективної діяльності; забезпечення фахової дієздатності педагогічного колективу та осіб, які навчаються; організації дій щодо забезпечення захисту персоналу навчального закладу з метою попередження або зменшення рівня вірогідного пошкодження; організації забезпечення умов ефективної та безпечної праці на робочих місцях; контролю за дотриманням вимог безпеки праці);

– *управлінська* (готовність до планування й організації спільної навчальної діяльності зі студентами: формулювання мети, складання плану й добір відповідних способів, засобів і методів її досягнення, цілеорієнтована реалізація відповідних дій, здійснення самоконтролю, самокоригування, як зі свого боку, так і з боку студентів; мотивування й активізація готовності студентів до здобування, накопичення й систематизації знання, визначення й реалізації невикористаних резервів, формулювання висновків щодо власного стану володіння компетенціями тощо);

– *дослідницька* (здатність до творчого пошуку, творчого навчання студентів шляхом опрацювання й впровадження у практику більш досконалих методів та прийомів, засобів та форм навчання й виховання; наукового аналізу й узагальнення свого педагогічного досвіду; дослідницької діяльності на шляху подальшого удосконалення навчально-виховного процесу; готовність до сміливого експерименту, педагогічного ризику, активного пошуку й відстоювання істини);

– *виконавська* (здійснення особистої діяльності; реалізація дидактичної задачі; проведення тестового іспиту; здійснення саморегуляції та ведення здорового способу життя в побуті та на виробництві; здійснення системного аналізу чи інших заходів (або інновацій) у галузі освіти; проведення розслідування нещасних випадків та аварій; ведення ефективної комунікаційної взаємодії).

Особистісні компетенції:

– *професійна* (готовність до застосування у педагогічній практиці

спеціальних наукових, психолого-педагогічних знань, особистого досвіду та перспективного досвіду інших викладачів вищої школи, інноваційних технологій тощо);

– *загальнокультурна та гуманітарна* (здатність використовувати знання основ світової культури, гуманістичних особистісних якостей, сформованість відчуття відповідальності за результати власної діяльності, мотивації до самовдосконалення);

– *креативна* (спроможність науково-дослідницького та нестандартного мислення, володіння інноваційною стратегією і тактикою, а також здатність до гнучкої адаптації щодо змін змісту й умов професійної діяльності);

– *комунікативна* (володіння розвинутою рідною мовою, іноземними мовами, сучасними засобами зв'язку та основами комп'ютерної грамотності, вміннями встановлювати контакти й двосторонні зв'язки зі студентами в ході навчання, а також складати ділові папери тощо[7];

– *соціально-педагогічна* (готовність до соціалізації студентів, педагогічного ставлення до всього оточуючого середовища, трансдукції наукових та спеціальних знань, моральних і загальнокультурних уявлень за допомогою розвинутих якостей спілкування, ініціативності, гнучкості поведінки, соціальної адаптивності, педагогічного оптимізму тощо).

3) **Спеціально-фахові** компетентності майбутніх науково-педагогічних працівників – викладачів вищої школи – зв'язані саме зі специфікою їх викладацької діяльності. У наукових працях відзначається, що діяльність викладача вищої школи стає найбільш продуктивною за умови інтеграції її наукової та педагогічної складових [5]. Проте, більшість авторів схильні до думки, що основною діяльністю залишається педагогічна, а інші види лише доповнюють її[9; 10; 11; 14]. Ми виокремлюємо такі спеціально-фахові компетентності викладача вищої школи:

когнітивні – предметні (готовність до створення навчальних, тренінгових і контролюючих програм, у тому числі комп'ютерних; авторської участі у підготовці навчальної літератури й навчально-методичних посібників; пошуку і

розробки нових педагогічних методів і освітніх технологій підвищеної ефективності; планування, організації й виконання наукових досліджень і конкретних практичних розробок);

функціональні – специфічні для викладача вищої школи(здатність до підготовки навчальних курсів, їх методологічного і методичного забезпечення, вибору засобів інформаційної (аудіо, відео, комп'ютерної, телекомунікаційної та ін.) підтримки; читання лекцій, проведення лабораторних, семінарських та інших практичних занять, конференцій, рольових, ситуаційних і ділових ігор тощо; організаційно-методичного забезпечення практики студентів і участі у її проведенні; консультаційної та іншої індивідуальної роботи зі студентами; пошуку джерел фінансування наукових досліджень і споживачів наукових розробок; підготовки наукових, науково-популярних та інших матеріалів, розробок, які патентуються; реалізації виховних функцій у процесі групової та індивідуальної роботи зі студентами, під час неформального спілкування з ними);

особистісні – специфічні для викладача вищої школи(готовність до неперервного особистісного і професійного розвитку, підвищення наукової та педагогічної компетентності й кваліфікації, оволодіння різнобічними професійно необхідними практичними навичками, серед яких дослідницькі і творчі уміння тощо) [10].

Зазначена вище компетентнісна модель випускника-магістра за спеціальністю специфічних категорій «Педагогіка вищої школи» кваліфікації «Викладач університетів та вищих навчальних закладів» може надалі модернізуватися та видозмінюватися в залежності від зміни вимог громадян, суспільства, держави.

2. Після опанування розробленої моделі випускника викладачі кожної дисципліни, орієнтуючись на компетентнісну основу, розробляють робочий навчальний план дисципліни, який містить відомості про теми й структуру навчальних занять, завдання для самостійної й індивідуальної роботи, питання для заліків й екзаменів.

При впровадженні компетентнісного підходу необхідно враховувати

інтегральну сутність компетенцій. Тому проведення занять має бути з максимальним врахуванням практики й досвіду студентів, базуватися на активних та інтерактивних методах засвоєння навчального матеріалу. Це досягається моделюванням змішаних форм навчальних занять або використанням тренінгів.

3. Особливу увагу слід приділити формулюванню завдань для самостійної й індивідуальної роботи студентів.

Якщо розглянути матрицю логіки засвоєння навчального матеріалу, то можна виділити таких 4 рівня (табл. 2).

Таблиця 2

Матриця логіки засвоєння навчального матеріалу

№	Види знань та умінь	Види пам'яті	Зміст питання	Що саме формується:
1.	Знання-знайомства	механічна	Що називається...	терміни
2.	Репродуктивні знання	механічна	Розкрийте поняття	поняття
3.	Конструктивні знання-уміння	логічна	Чим відрізняється...	Міжпонятійні зв'язки, система понять
4.	Креативні знання-уміння	Перенос в нову ситуацію	Змодельуйте... Розробіть проект... Дайте характеристику власної організації, використовуючи...	творчість

Аналізуючи подану матрицю, зазначимо, що компетентнісній основі відповідають конструктивні та креативні знання-уміння. Тому завдання для самостійної й індивідуальної роботи студентів доцільно розробляти саме такі, що відповідають третьому й четвертому рівням засвоєння навчального матеріалу. Технологія і методика розробки таких завдань потребує окремого викладу.

Висновки. Таким чином, для впровадження компетентнісного підходу у навчальний процес вищого навчального закладу необхідно усвідомити сутність компетентнісного підходу; спираючись на відповідний Галузевий стандарт вищої освіти, розробити компетентнісну модель випускника; враховуючи інтегральну природу компетенцій, розробити змішані види навчальних занять і завдання для самостійної й індивідуальної роботи на конструктивно-творчому рівні засвоєння навчального матеріалу.

Подальшої розробки потребують оцінювальний інструментарій фахової компетентності випускника, моделювання змішаних видів навчальних занять з провідною складовою «способи діяльності» та розкриття технології й методики розробки завдань для самостійної й індивідуальної роботи студентів на конструктивно-творчому рівні засвоєння навчального матеріалу.

Література

1. Атанов Г. А. Обучение и искусственный интеллект, или основы современной дидактики высшей школы / Г. А. Атанов, И. Н. Пустынникова ; под ред. Г. А. Атанова. — Донецк : Изд-во ДонНТУ, 2004. — 50 с.
2. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. — 2003. — Вип. 10. — С. 8-14.
3. Драч І.І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти. Проблеми освіти: Наук. Зб. / Кол.авт. — К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. — 2008. — Вип. 57. — С. 44–48.
4. Єльнікова Г.В. Компетентнісний підхід до моделювання професійної діяльності керівника вищого навчального закладу [Електронний ресурс] / Галина Василівна Єльнікова// Теорія та методика управління освітою. — 2010. — № 4. — С. 10. — Режим доступу до журн.: <http://tme.umo.edu.ua/>.
5. Есарева З.Ф. Взаимодействие научной и педагогической деятельности преподавателя университета: Автореф. дис. докт. пед. наук. — Л., 1975. — 20 с.
6. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. — М. :Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. — 38 с.
7. А. А. Кирсанов, В.Г. Иванов, Л.И. Гурье Методологические и методические основы профессионально-педагогической подготовки преподавателя высшей технической школы. - Казань, 1997.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. — К.: „К.І.С. ”, 2004.— 112 с.
9. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. - М., 1990.
10. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: [навч. посібник] / А. І. Кузьмінський. — К.— Знання, 2005. — 486 с.
11. Навчальний процес у вищій педагогічній школі / За ред. О. Г. Мороза. — К., 2001. — 337 с.
12. Освітньо-кваліфікаційна характеристика магістра за спеціальністю специфічних категорій 8.000005 “Педагогіка вищої школи”кваліфікації 231 “Викладач університетів та вищих навчальних закладів” [Галузевий стандарт вищої освіти України; офіційне видання] / роб. група МОНУ: Красильникова Ганна Володимирівна, Левківський Казимир Михайлович, Науменко Ігор Михайлович та ін. — К.: МОНУ. — 2005. — 24 с.
13. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: монографія / [Єльнікова Г.В., Зайченко О.І., Маслов В.І. та ін.]; за ред. Г.В.Єльнікової. —Київ-Чернівці: Книги — XXI, 2010. —460 с.
14. Хуторский А. В. Ключевые компетенции. Технология конструирования / А. В. Хуторский // Народное образование. — 2003. — № 5. — С. 55–61.